

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІЙНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКСПАНСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ (2005 – 2014)

У статті розкрито причини, перебіг і результати торговельно-економічних війн, які російська федерація вела проти України упродовж 2005 – 2014 років. Показано, що російсько-українські м'ясо-молочні конфлікти, «сирна», «шоколадна» та «митна» війни почалися після приходу до влади в. путіна і стали інструментом політико-економічного примусу, цілеспрямованого тиску росії на Україну, економіка якої після здобуття незалежності у 1991 році залишалася орієнтованою на російський ринок. Доведено, що ці конфлікти супроводжувалися потужними російськими інформаційними компаніями у масмедіа з підриву іміджу української продукції, яку імпортували на росію, та завдання навмисної шкоди інвестиційному клімату України. Насправді причини торговельно-економічних війн полягали у намаганнях росії інтегрувати російську та українську економіки, зупинити євроінтеграційні процеси, примусити Україну відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та створити умови для її входження у Митний Союз та Єдиний економічний простір, підконтрольні російській федерації. Зазначене в цілому мало вирішити геополітичну мету росії – повністю домінувати на пострадянському просторі, бути політичним та економічним лідером у регіоні.

Ключові слова: російська експансія в Україні, торговельно-економічні війни, російсько-українські м'ясо-молочні конфлікти, «сирна війна», «шоколадна війна», «митна війна».

Постановка проблеми та її актуальність. Відносини між Україною та російською федерацією (далі – росією), яка є спадкоємицею московії, російської імперії та СРСР, мають давню історію. Основний їх зміст упродовж 1991 – 2014 рр., від розпаду СРСР і набуття Україною незалежності до відкритої російської збройної агресії, полягав в унеможливленні становлення незалежної Української держави. Досвід кількох столітньої історії засвідчив, що для досягнення цієї стратегічної мети росія проводить експансіоністську політику, яка завдала значної шкоди національній безпеці України, незважаючи на укладені двосторонні

Котилевський Олег Олександрович, ад'юнкт штатний науково-організаційного відділу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Котилевський О. О., 2025.

договори про дружбу, співробітництво та партнерство між двома суверенними державами, відносини між якими ніколи не були добросусідськими, а супроводжувалися з боку росії постійним шантажем, брехнею, залякуванням, провокаціями та іншими діями, які у 2005 – 2014 роках переросли у м'ясо-молочні конфлікти, «сирну», «шоколадну» і «митну» війни, та відкриті погрози застосувати зброю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження російсько-українських торговельно-економічних війн упродовж 2005 – 2014 рр. займається небагато фахівців. Переважна більшість опублікованих праць – це інформаційно-аналітичні матеріали, розміщені на порталах відомих Інтернет-видань і телеканалів. Перші публікації («Звуки життя», 2006; Тимошенко, В., 2007) розкривають проблеми, пов'язані з російсько-українським м'ясо-молочним протистоянням. У матеріалах (*Торгові війни*, 2012; Азаров, 2012; Баркар Д., 2012; Сирна війна, 2012; Україна – Росія, 2012; «Сирна» війна, 2013), опублікованих у різних виданнях, українські урядовці, аналітики й журналісти шукають відповіді на питання, чому росія обмежує імпорту українських продуктів, «сирна війна» – це економіка чи політика... та її наслідки для України. У матеріалах різних видань (Івженко Т., 2013; Івахненко В., 2013; Лащенко О., 2013; Кайзенберг Н., 2013; Росспоживнагляд, 2013; Чорнокондратенко М., 2013; Roshen, 2013) аналітики й журналісти дискутують з приводу «шоколадної війни» росії проти України, аналізують її причини, перебіг і роблять висновок, що вона є логічним продовженням «сирної війни». В інформаційно-аналітичних матеріалах (Михельсон О., 2013; О комплексе мер, 2013; Путин обещает, 2013; Путин рассказал, 2013; Савицький О., 2013; Хмельовська О., 2013) журналісти й експерти прагнуть знайти відповіді на проблемні питання, пов'язані з черговою російською війною проти України, на цей раз – «митною», вважаючи її продовженням двох попередніх – «шоколадної» та «сирної».

Мета статті. Розкрити основні причини, перебіг і результати торговельно-економічних війн, які російська федерація вела проти України упродовж 2005 – 2014 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз розглянутих матеріалів показав, що упродовж 2005 – 2014 рр. відбулася низка торговельно-економічних війн, які росія періодично розв'язувала

проти України для її утримання в зоні свого впливу. У грудні 2005 р. росія без попередніх консультацій з українською стороною і без попереджень ввела заборону на ввезення продукції тваринництва, що проходила транзитом через Україну, а у січні 2006 р. заборонила ввезення всієї продукції тваринництва з України (*Етапи*, 2013). Таким чином, «північна сусідка» вдарила по одному з найбільш розвинених секторів української економіки та розпочала так звані російсько-українські м'ясо-молочні війни. Їх офіційною причиною було нібито недотримання українською стороною ветеринарно-санітарних норм. Водночас виробники української м'ясо-молочної продукції спростували це звинувачення («*Звуки життя*», 2006). Припинення українського експорту в росію дуже болюче вдарило по українській економіці і, насамперед, по українських виробниках сиру. Вони не були готові до такої ситуації, тому частина з них збанкрутіла («*Сирна*» війна, 2012). Наприклад, у 2006 р. на російський ринок припадало близько 60% українського молочного експорту. Експерти прогнозували, що збитки української молочної галузі у випадку остаточної заборони експорту могли скласти понад \$50 – 60 млн («*Звуки життя*», 2006; *Тимошенко В.*, 2007). Як висловилися деякі українські і російські експерти, Україна як найбільша російська годувальниця зазнала тоді економічних збитків за спроби своєї політичної незалежності («*Звуки життя*», 2006).

У першій половині 2012 р. розпочалося чергове, найбільше російсько-українське торговельно-економічне протистояння, відоме як «сирна війна». Головний державний санітарний лікар і голова Федеральної служби з нагляду у сфері захисту прав споживачів та благополуччя людини (Росспоживнагляд, *рос. скор.* Роспотребнадзор) Геннадій Оніщенко 11 січня з подачі російських молочних лобістів, зокрема Айрата Хайрулліна, російського мультимільонера (*Влада та гроші*, 2019) і президента Національної спілки виробників молока («*Сирна*» війна, 2013), звинуватив українських виробників сиру у низькій якості твердих сирів через використання пальмової олії (*В Оніщенка*, 2012). Практично кожен випуск центральних російських телеканалів транслював сюжети про «неякісні» українські продукти (*Україна – Росія*, 2012). У заяві зазначено, що «за четвертий квартал 2011 р. відбулося помітне погіршення споживчих властивостей сирів, що постачаються з України... Це помітний сегмент російського

ринку... орієнтовний обсяг поставок становить 55,5 тис. т (третє місце у структурі російського експорту («Сирна» війна, 2013). – *Авт.*)... Основною проблемою є те, що при виробництві... безконтрольно використовуються рослинні компоненти, зокрема пальмова олія» (Онiщенко В., 2012).

Загалом, за підсумками «сирного» протистояння, росія так і не змогла навести жодного доказу щодо використання українськими сироварами пальмової олії, а міжнародна експертиза не виявила жодних порушень Україною технології виробництва твердих сирів та довела її відповідність усім міжнародним стандартам.

Прем'єр-міністр України Микола Азаров відповів на звинувачення так: «Я можу своїм російським партнерам сказати, що треба ще постаратися, щоб російські заводи виготовляли сири такої якості... наша продукція – це продукція високої якості» (Азаров, 2012; «Сирна» війна, 2013; Сирна війна, 2012).

Зазначимо, що, за деякими даними, в 2011 р. Україна експортувала в росію 67 тис. т сиру на суму \$340 млн, що, за оцінками експертів, становило близько 85% річного експорту цього продукту (Баркар Д., 2012). Тому, як зазначають українські експерти, для України будь-які заборони з експорту сиру в росію, яка є безальтернативним партнером України у молочній галузі, були дуже болючим питанням (Сирна війна, 2012). Дев'ять найпотужніших українських заводів-виробників сиру через заборону постачати свою продукцію до росії були змушені призупинити свою роботу. Близько 6 тис. українців опинилися без роботи. 120 т українського сиру затримано на російському кордоні, 35 т – вилучено з продажу (Україна – Росія, 2012). Фактично було заблоковано понад 70% експорту української продукції. Як зазначив Тарас Гагалюк, аналітик Українського Клубу аграрного бізнесу, у 2012 р. сироварна галузь України у грошовому вимірі недоотримала \$85 млн. За іншими даними, що наводилися у телевізійному проєкті Першого Національного «Без цензури», Україна за кілька місяців торговельного ембарго втратила \$75 млн («Сирна» війна, 2013). Як висловився Валерій Димов, директор інформаційно-аналітичного центру «Форум», «Сирна війна» завдала також удару по іміджу продукції українських підприємств, зменшила довіру до українських харчових продуктів, завдала шкоди й інвестиційному клімату України. росія дала чіткий сигнал інвестору, що розвивати сироварний бізнес в Україні небезпечно,

оскільки в будь-який момент можуть бути закриті, у першу чергу, з політичних аргументів, ринки збуту. А ці аргументи ніяк не вкладаються в концепцію дружніх рівноправних відносин (*Україна – Росія, 2012*).

Переважає більшість вітчизняних і закордонних експертів схиляються до того, що «сирна війна» була розв'язана росією з метою економічного тиску на Україну. Наприклад, у коментарі для «Радіо Свобода» Павло Розенко, провідний експерт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, наголосив, процитуємо: «Очевидно, що тут політичний фактор присутній... Певні кола в росії мають таку ідеологію, що передбачає бажання прив'язати до себе Україну. Щоб Україна йшла на поступки з газового питання, Митного союзу, Зони вільної торгівлі й, взагалі, щодо інтеграційних процесів» (*Баркар Д., 2012*). З цього приводу колишній міністр закордонних справ України Володимир Огризко зазначив, що чергові претензії до українських виробників є не випадковими. Про «санітарні норми тут не йдеться, а йдеться про намагання Кремля не випустити колишні радянські республіки зі сфери свого впливу... Більше того, я побоююся, що цим не обмежиться і що чим ближче до Вільнюського саміту, тим більше загроза нестандартних ситуацій в Україні зростатиме... поки євроінтеграція України не завершиться успіхом, сусід на сході постійно виставлятиме «санітарні претензії» (*Лащенко О., 2013*). Віктор Небоженко, український політолог, директор Соціологічної служби «Український барометр» навів історичні паралелі між подібними подіями в Україні та у Грузії, Білорусії й Молдові. Він зазначив, що це є «першим залпом геополітичної війни між Україною і росією... Справа не в сирах... Як результат – перехід нашої ГТС [газотранспортна система, одна з найпотужніших і найрозгалуженіших мереж магістральних газогонів у світі (*ТОВ, 2023*). – *Авт.*] до росії. Погляньте на Білорусь, там так само було» (*Торгові війни, 2012*).

На нашу думку, білоруський приклад є досить показовим щодо справжніх причин торговельно-економічних війн росії, які вона розпочинала проти «дружніх» пострадянських держав-сусідів. Коротенько наведемо його. Так у червні 2009 р. виник торговий конфлікт між росією та Білоруссю, відомий також як «молочна війна». Тоді Білорусь відмовилася визнати незалежність Південної Осетії (*Акт, 1992*) та Абхазії (*Декларація, 1990*;

Гучуа Е. Б., 2011) – російських сателітів у Грузії [росія нібито намагалася виплатити Білорусі за це \$500 млн (Erlanger, Steven, 2014)], а також приєдналася до програми «Східного партнерства» Європейського Союзу. росія також висловила бажання приватизувати білоруську молочну галузь. Білорусь відповіла на це перемовинами з Європейським Союзом щодо сертифікації білоруського молока до європейських норм. Через це росія застосувала до Білорусі безпідставні економічні санкції, заборонила ввезення на свою територію молочних продуктів, посиляючись на їх невідповідність санітарним нормам (Zawadzki, Sabina, 2009; Erlanger, Steven, 2014; Калиновський В., 2009).

29 липня 2013 р. між Україною та росією виникло чергове торговельно-економічне протистояння, яке у вітчизняних і закордонних масмедіа отримало назву «шоколадна війна». Воно було спричинене заборонаю росспоживнаглядом продажів на території росії продукції з українських фабрик кондитерської корпорації «Roshen» через її невідповідність вимогам до якості і безпеки (буцімто було виявлено токсичну речовину – бензопірен). Хоча претензії не стосувалися тих фабрик компанії, що були розташовані у самій росії. Корпорація «Roshen», відповідно, спростувала ці звинувачення. Також не виявили порушень і під час перевірки продукції у Казахстані, Узбекистані, Таджикистані та Молдові (Кайзенберг Н., 2013; Росспоживнагляд, 2013; Roshen, 2013; Івжченко Т., 2013).

Зазначимо, що корпорація «Roshen» є одним із найбільших в Україні виробників кондитерської продукції, а за результатами рейтингу Global Top-100 Candy Companies-2018 увійшла до ТОП-30 кращих виробників кондитерської продукції світу. Згідно з даними видання «ІнвестГазета», у 2012 р. корпорація «Roshen» збільшила свій прибуток на 5,7% – до 8,12 млрд, тоді як її чистий прибуток зріс до 21,359 млрд. Водночас для українців «Roshen» є своєрідним символом, візитівкою країни. За оцінками фахівців, від введеної росією заборони до кінця 2013 р. загальні втрати корпорації «Roshen», підприємств-суміжників, які постачають продукцію, а також через несплачені податки до бюджету, нарахування зарплати, соціальні внески тощо могли перевищити понад 1 млрд (близько \$123 млн за поточним курсом) (Roshen, 2013).

У контексті дослідження проблем торговельно-економічних війн звернемо увагу на дві події, що відбулися напередодні, а саме

27 липня 2013 р. На нашу думку, вони проливають світло на справжні причини російського економічного свавілля. Перша – це участь президента російської федерації в. путіна в урочистостях, які відбулися у Києві з нагоди 1025-річчя Хрещення Русі. Більшість експертів були переконані, що під час зустрічі російського й українського лідерів пройшли переговори з проблемних питань двосторонніх відносин: постачання російського газу в Україну, спільне управління українською газотранспортною системою, євроінтеграція України тощо (*Ивженко Т., 2013*). Наприклад, політичний аналітик Інституту Євроатлантичного співробітництва Володимир Горбач висловив думку, що «Посилення торгових воєн буде батою, яким путін у ході свого українського турне має намір погрожувати Януковичу. Пряником у цих дискусіях можуть стати обіцянки путіна надати Києву багатомільярдний кредит». Він також зазначив, що для в. путіна це може бути останнім шансом відмовити українського президента підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, заплановану на листопад 2013 року, та не допустити остаточного виходу сусідньої країни та найближчого економічного партнера із зони зовнішньополітичного впливу росії (*Савицький О., 2013*). Друга подія – це конференція «Православно-слов'янські цінності – основа цивілізаційного вибору України», яка відбулася у Києві під патронатом проросійської партії «Український вибір», засновником і головою якої був Віктор Медведчук – український політик і кум російського президента в. путіна. Ця партія декларувала східний напрям зовнішньоекономічної інтеграції України з країнами Митного союзу – росією, Білоруссю і Казахстаном, Єдиний економічний простір та участь у Євразійському Союзі (*Маніфест 2013; Білоус К., 2013; Про ратифікацію, 2004*). Щодо останнього утворення заслуговує на увагу висловлювання українського дослідника Олександра Дудніка, який зазначив, що проєкт Євразійського союзу, висунутий в. путіним, це, процитуємо, «старий-новий елемент російської політики, зумовлений традиційним з часів розпаду СРСР прагненням кремля повністю контролювати й домінувати на пострадянському просторі... росія... прагне бути центром аналогічного ЄС інтеграційного об'єднання на пострадянських теренах, що дозволить їй виконувати роль не тільки політичного, а й економічного й військового лідера, про що свідчить намір запровадження єдиної валюти та наявність

військової організації – ОДКБ». Таку ж думку підтримав керівник українського Інституту публічної політики Віктор Чумак, який зазначив, що керівництво росії єдине у тому, що без участі України в наднаціональних інтеграційних проєктах не буде ні «Руського світу», ні «єдності слов'янських народів», ні довіри російських виборців до своїх кандидатів, які не змогли раз і назавжди розв'язати «українське питання» (Дуднік О., 2011).

На вищезгаданій конференції обговорювалося питання цивілізаційного вибору України в контексті економічного розширення відносин добросусідства та співпраці з росією і Білоруссю, а також її духовного й ментального вибору. Російський президент в. путін, виступаючи перед учасниками конференції, заявив, що росія поважатиме будь-який вибір українського народу та Української держави в галузі економічної інтеграції, але вважає, що конкурентні переваги українська економіка може отримати, лише об'єднавшись з російською «на абсолютно рівноправних, чесних, зрозумілих та прозорих умовах... ми можемо і маємо це зробити» (путін *рассказал*, 2013; *путін обещает*, 2013; *путін прийшов*, 2013). Отже, можна припустити, що російські чиновники виконували пряму вказівку керівництва росії, зокрема її президента щодо примушення України до «тісної інтеграції російської та української економік».

Уже наступного дня після візиту в. путіна в Україну росія розпочала «шоколадну війну», адже російському президенту так і не вдалося домовитися з українською владою. Як зауважив журналіст «Financial Times» Роман Олеарчик, після дводенного візиту «Президент росії володимир путін фізично покинув Україну... Проте, вже наступного дня українським лідерам швидко нагадали, що станеться, якщо вони ігноруватимуть слова путіна – ймовірно, це буде торговельна війна» (Чорнокондратенко М., 2013). За словами керівника Центру політичних досліджень «Пента» Володимира Фесенка, «Це інструмент політичного та економічного тиску на Україну. Це показове покарання, показове бичування українських олігархів, які виступають за євроінтеграцію, сигнал для решти бізнесменів, що з ними може статися те саме» (Russia, 2013).

У липні 2013 р. між росією та Україною розпочалося чергове торговельно-економічне протистояння, яке у масмедіа ще називають «митною війною». Російські митники на кордоні з Україною

почали безпідставно перевіряти транспортні засоби, що перевозили українську продукцію. Тотальна перевірка українських вантажів, включно з їх вивантаженням, перевантаженням вмісту й завантаженням назад у транспорт призвела до збільшення термінів простою залізничного й автомобільного транспорту і, як наслідок, подорожчання товарів або зриву контрактів на їх поставку та псування продукції (Крамар О., 2013; Україна програє, 2013).

14 серпня, за даними Федерації роботодавців України, Федеральна митна служба росії внесла до переліку «ризикових» усіх без винятку українських імпортерів. Фактично на невизначений термін було заблоковано постачання товарів з України. На прикордонних перепускних пунктах з України в росію утворювалися черги з сотень фур і залізничних вагонів з українськими товарами. Наприклад, лише у перший день блокади на під'їзді до російсько-українського кордону з боку росії спостерігалось скупчення 950 залізничних вагонів. У більшості українських експортерів овочів і фруктів, м'яса і молока, кондитерських виробів, вин, а також металургійної продукції, виникли проблеми з митним оформленням товарів на кордоні з росією через «сумніви» російських митників у достовірності сертифіката походження продукції. За прогнозами експертів, до кінця 2013 р. втрати вітчизняної індустрії, спричинені блокадою, могли сягнути \$2 – 2,5 млрд, а загальні обсяги експорту з України скоротитися на 3-4%. За оцінками експертів, за сім місяців 2013 р. український експорт знизився на 12%, у росію – понад 20%. Якщо ця тенденція триватиме і росія продовжуватиме економічну блокаду, то на кінець року Україна може втратити від \$5 – 8 млрд (Крамар О., 2013; Мостова Ю. & Силіна Т., 2013).

18 серпня радник російського президента з координації діяльності федеральних органів виконавчої влади Сергій Глазьев заявив, що митне адміністрування з боку росії може бути посилене у разі підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (*Росія готує*, 2013). «Це не стільки справа торгівлі, і не тільки щодо України. Є тиск на Молдову та Вірменію. Росія заважає учасникам Східного партнерства, це її геополітична стратегія», – наголосив 28 серпня під час засідання Комітету Європарламенту у закордонних справах представник Польщі Яцек Сариуш-Вольський (*В Європарламенті*, 2013).

У цей же день, 18 серпня, тижневик «Дзеркало тижня» оприлюднив копію документа, російського так званого комплексу

заходів щодо залучення України до євразійського інтеграційного процесу. Хоча походження цього документа через неможливість встановити першоджерело викликає певну дискусію, але його зміст красномовно свідчить про цілеспрямовану експансіоністську політику росії в Україні, зокрема в економічній сфері. Її основними найближчими цілями визначалися: запобігання підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом; формування впливової мережі проросійських суспільно-політичних сил, здатних стримувати українську владу від несприятливих для росії дій, а також примушувати їх (створення умов) до входження (до 2015 р.) України до Митного Союзу та Єдиного економічного простору (ЄЕП), укладених між Білорусією, Казахстаном та росією (*Угода про формування, 2003; Проект Закону, 2015*); у разі «продовження дрейфу Януковича на Захід та здачі суверенітету» України Європейському Союзу «результатом цієї роботи має стати перемога нашого кандидата на майбутніх президентських виборах у 2015 році». У документі простежуються побоювання росії, що після підписання Угоди про асоціацію, приєднання України до Митного Союзу стане неможливим і створить загрозу розмивання відносин вільної торгівлі в Співдружності Незалежних Держав, а також зазначалося, що негативне ставлення українського керівництва до приєднання, «як показали спроби його переконання на найвищому рівні», не може бути подолано лише роз'яснювальною роботою, а повинно підкріплюватися «всебічним тиском для створення відчуття неминучості приєднання з метою виживання нинішньої владної еліти», нейтралізації противників та просування прихильників інтеграції. Ці напрями роботи доповнювалися заходами з «поглиблення та розширення російського економічного впливу» на валютно-кредитні та платіжно-розрахункові відносини, фінансовий ринок, технічне регулювання, злиття та поглинання підприємств. Результатом мали стати критична залежність української економіки від росії, а також додаткові переваги російським компаніям на українському ринку, зокрема для поглинання українських партнерів. Загалом, як визначалося, приєднання України «має стати її стрижнем, який мобілізує відповідний суспільний вибір як сучасний аналог історичного руху Б. Хмельницького за возз'єднання з Росією» (*О комплексе мер 2013; Михельсон О., 2013*).

Отже, блокада росією товарів українських виробників є її спробами зберегти свій вплив на Україну, зупинити євроінтеграційні

процеси, схилити українську владу відмовитися від підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також нецивілізованими жорсткими способами змусити Україну, як висловилася директорка фонду «Демократичні ініціативи» Ірина Бекешкіна, увійти в Євразійський простір, щоб відродити імперію, але не у формі єдиної держави, а у формі аналога Євросоюзу (Київ, 2013). «Зараз важко згадати українські товари, на які росія не вводила заборон, – це і м'ясо-молочні, сирні, карамелеві, «трубні» обмеження. Сьогодні товари будь-якої сфери і будь-якої галузі можуть виявитися «поганими», адже це – елемент російської політики стосовно України», – таку думку висловив Василь Юрчишин, директор економічних програм Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. За його словами, такі різносортові «наїзди» мають на меті спонукати до сильнішої інтеграції України з росією – насамперед шляхом вступу України до Митного союзу (Хмельовська О., 2013). Український економіст Любомир Шавалюк пов'язав російську торговельну блокаду зі зменшенням закупівель Україною російського газу: «Це стратегічно-політична лінія росії, яка розпочалась уже давно... Це може бути пов'язано з реакцією на зменшення закупівель газу, тобто з погіршенням торговельного балансу з Україною, тому росія відповідає не зовсім цивілізованим шляхом. Якщо це аргументи на користь вступу України до Митного союзу, то вони не промовисті: такі інструменти стратегічного результату не принесуть. Проте росіян можна зрозуміти, адже вони у певному сенсі втрачають Україну» (Хмельовська О., 2013). У свою чергу, інформаційно-аналітичний портал «Inpress.ua» констатував, що з наближенням Вільнюського саміту «Східного партнерства» (відбувся 28–29.11 2013 р. – *Авт.* (Спільна Декларація, 2013), де «планується підписати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, тим гострішими стають торговельно-економічні відносини України з Росією» (Івахненко В., 2013).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки. Російсько-українські м'ясо-молочні конфлікти, «сирна», «шоколадна» та «митна» війни, які розпочалися після приходу до влади в. путіна і відбулися упродовж 2005–2014 років, стали інструментом політико-економічного примусу, цілеспрямованого тиску росії на Україну. Ці конфлікти супроводжувалися потужними російськими

інформаційними компаніями у масмедіа з підриву іміджу української продукції, яку імпортували на росію, та завдання навмисної шкоди інвестиційному клімату України.

Причини торговельно-економічних війн полягали у намаганнях росії інтегрувати російську та українську економіки, зупинити євроінтеграційні процеси, примусити Україну відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та створити умови для її входження у Митний Союз та Єдиний економічний простір, підконтрольний російській федерації. Зазначене в цілому мало вирішити геополітичну мету росії – повністю домінувати на пострадянському просторі, бути політичним та економічним лідером у регіоні.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок з означеної теми можуть бути дослідження причин, перебігу і результатів «газової війни» як складової російської економічної експансіоністської політики проти України, а також блокади акваторії Чорного та Азовського морів від 2014 р. як інструменту підриву росією економічної безпеки України напередодні повномасштабної агресії 24 лютого 2022 р.

Використані посилання

Азаров: Підстав для обмеження імпорту українських сирів немає. (2012) 24 канал. 17.01.2012. URL: http://24tv.ua/azarov_pidstav_dlya_obmezheniya_importu_ukrayinskih_siriv_nemaye_n178125 (дата звернення: 01.10.2024).

Акт провозглашения независимости Республики Южная Осетия. (1992). *Верховный Совет Республики Южная Осетия* от 29 мая 1992 года URL : <https://cominf.org/node/1166498169> (дата звернення: 02.10.2024).

Баркар Д. (2012). «Сирна війна» росії з Україною – економіка чи політика? *Радіо Свобода*. 14.02.2012. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24483122.html> (дата звернення: 04.10.2024).

Білоус К. (2013). Плакат: «Український вибір» зупинив асоціацію з ЄС. *Свідомо*. 05.12.2013. URL: http://www.svidomo.org/defend_article/22301 (дата звернення: 04.11.2024).

В Європарламенті домовились, як захистити Україну від росії (2013). *BBC*. 28.08.2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130828_euparlament_special_committee_results_vc (дата звернення: 11.10.2024).

В Оніщенко з'явилися серйозні претензії до українського сиру. (2012). 24 канал. 12.01.2012. URL: https://24tv.ua/v_onishhenka_z'yavilisya_seryozni_prete_nziyi_do_ukrayinskogo_siru_n176193 (дата звернення: 07.10.2024).

Влада та гроші – 2019. Рейтинг найбагатших держслужбовців та депутатів росії (2019). *Forbes*. URL: <https://www.forbes.ru/spetsproekt/502228-svoj-krug-roscemu-rastet-spros-na-zakrytye-kinopokazy-v-hudozestvennom?erid=4CQwVsZtH9pWvJX6rFpX> (дата звернення: 01.10.2024).

Гучуа Е. Б. (2011). Проблемы суверенности абхазской государственности в постсоветский период. *Бизнес в законе*. № 4. С. 79–83.

Декларация о государственном суверенитете Абхазской Советской Социалистической Республики (1990). Принята X сессией Верховного Совета Абхазской АССР XI созыва 25 августа 1990 года. URL: <http://www.apsuara.ru/portal/book/export/html/1013> (дата звернення: 10.10.2024)

Дуднік О. (2011). Європейський союз чи Євразійський союз: що вигідно для України? *ЄвроАтлантика*. 17.05.2012. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24584570.html> (дата звернення: 12.10.2024).

Етапи м'ясо-молочної війни між Росією і Україною. (2013). *MilkUA.info*. 30.10.2013. URL: <http://milkua.info/uk/post/etapi-maso-molocnoi-vijni-miz-rosieiu-i-ukrainou> (дата звернення: 22.10.2024).

«Звуки життя»: М'ясо-молочна війна. (2006) *Радіо Свобода*. 01.02.2006. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/939647.html> (дата звернення: 10.10.2024)

Ивженко Т. (2013). Шоколадная война россии с Украиной может разделить СНГ. *Независимая газета*. 05.08.2013. URL: https://web.archive.org/web/20130808012636/http://www.ng.ru/cis/2013-08-05/1_chocolate.html (дата звернення: 07.10.2024).

Івахненко В. (2013). «Сирна війна» росії з Україною продовжила шоколадну. *Радіо Свобода*. 09.08.2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25071434.html> (дата звернення: 04.10.2024)

Кайзенберг Н. (2013). «Шоколадна» війна, росія забракувала українські солодощі компанії Roshen. *Львівська Пошта*. №82 (1407). 30.07.2013. URL: <https://www.http://archive.lvivpost.net/ekonomika/n/21343> (дата звернення: 07.10.2024).

Калиновський В. (2009). Молочна війна між Білоруссю та росією. *Радіо Свобода*. 09.06.2009. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1750450.html> (дата звернення: 22.10.2024).

Київ поки що виграє інформаційну війну з московією, – Бекешкіна. (2013). *iPress*. 28.08.2013. URL: https://ipress.ua/news/kyiv_poky_shcho_vygraie_infomatsiynu_viynu_z_moskvoyu_bekeshkina_26850.html (дата звернення: 12.10.2024)

Крамар О. (2013). Без оголошення війни. Втрати України від російської торговельної блокади не перевищать 1% ВВП. *Тиждень*. 14.08.2013. URL: <https://tyzhden.ua/bez-oholoshennia-vijny-vtraty-ukrainy-vid-rosijskoi-torhovelnoi-blokady-ne-perevyshchat-1-vvp/> (дата звернення: 01.10.2024).

Лашенко О. (2013). За «Рошеном» будуть труби, за трубами будуть сири, а за сирами буде ще щось – Огризко. *Радіо Свобода*. 29.07.2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25060512.html> (дата звернення: 26.10.2024).

Маніфест Громадського руху «Український вибір» (2013). *Український вибір*. URL: <http://vybor.ua/documents/reformy/2.html> (дата звернення: 04.11.2023)

Михельсон О. (2013). «Дивна війна» за Митний союз. І за Медведчука? *Український Тиждень*. 19.08.2013. URL: <https://tyzhden.ua/dyvna-vijna-za-mytnyj-soiuz-i-za-medvedchuka/> (дата звернення: 19.10.2024).

Мостова Ю. & Силіна Т. (2013). Російський план, осмислений і нещадний. *Дзеркало тижня. Україна*. № 29. 16.08.2013. URL: https://zn.ua/ukr/internal/rosiys_kiy-plan-osmisleniy-i-neschadniy-.html (дата звернення: 01.10.2024).

О комплексе мер по вовлечению Украины в евразийский интеграционный процесс: Объективная необходимость и субъективный фактор (2013). *Дзеркало*

тижня. № 29. 17-23 серпня. 3 с. URL: https://zn.ua/internal/o-komplekse-mer-povovlecheniyu-ukrainy-v-evraziyskiy-integracionnyy-process_.html (дата звернення: 08.10.2024).

Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору (2004). *Закон України* від 20 квітня 2004 р. № 1683-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1683-15#Text> (дата звернення: 01.10.2024)

Проект Закону про припинення участі України в Єдиному економічному просторі (СЄП) та про внесення змін до деяких законів України з питань міжнародних договорів від 2 лютого 2015 р. (2015). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/jh1gx00a?ed=2015_02_02 (дата звернення: 07.10.2024).

Путин обещает уважать любое интеграционное решение Украины (2013). *OBOZ.UA*. 27.07.2013. URL: <https://news.obozrevatel.com/politics/02498-putin-obeschaet-uvazhat-lyuboe-integratsionnoe-reshenie-ukrainyi.htm> (дата звернення: 07.10.2024).

Путин рассказал о выгодах Таможенного союза (2013). *LB.ua*. 27.07.2013. URL: https://rus.lb.ua/news/2013/07/27/215942_putin_rasskazal_vigodah.html (дата звернення: 01.10.2024).

«Путін прийшов на конференцію до Медведчука говорити про «цивілізаційний вибір України» (2013). *Дзеркало тижня*. 27.07.2013. URL: https://zn.ua/POLITICS/putin-prishel-na-konferenciyu-k-medvedchuku-govorit-o-civilizacionnom-vybore-ukrainy-126439_.html (дата звернення: 01.10.2024)

Росія готує реакцію на «самовбивчу» асоціацію України з ЄС (2013). *Українська правда*. 18.08.2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/08/18/6996231/> (дата звернення: 10.10.2024).

Роспоживнагляд офіційно заборонив ввезення до росії продукції компанії «Рошен» із України (2013). *Радіо Свобода*. 30.07.2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25061560.html> (дата звернення: 05.10.2024)

Савицький О. Візит путіна до України (2013). *DW*. 27.07.2013. URL: <https://www.dw.com/uk/путін-янукович-протирич-більше-ніж-досягнень/a-16978862> (дата звернення: 03.10.2024).

Сирна війна з росією (2012) Що далі? [бесіда у прес-центрі «Главкому» керівника аналітичного відділу консалтингової компанії ААА Марії Колесник та експерта Українського клубу аграрного бізнесу Тараса Гагалюка]. *Главком*. 09.02.2012. URL: <https://glavcom.ua/publications/116713-sirna-vijna-z-rosiyeju-shcho-dali.html> (дата звернення: 03.10.2024).

«Сирна» війна росії з Україною (2013). *Без цензури. Перший національний*. 23.09.2013. Відео. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MU-AC8hl3tg> (дата звернення: 01.10.2024).

Спільна Декларація Саміту «Східного партнерства», Вільнюс, 28-29 листопада 2013 року (2013). *Представництво України при Європейському Союзі*. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/16631-spilna-deklaracija-samitu-skhidnogo-partnerstva-vilynyus-28-29-listopada-2013-roku> (дата звернення: 01.10.2024).

Тимошенко В. Українсько-російська молочна війна перетворилася на млявий конфлікт (2007). *Голос України*. 14.08.2007. URL: <http://www.golos.com.ua/article/201645> (дата звернення: 05.10.2024).

ТОВ «Оператор ГТС України» (2023). *Gas Transmission System Operator of Ukraine*. URL: <https://tsoua.com/> (дата звернення: 01.10.2024).

Торгові війни: чому росія відмовляється від українських продуктів (2012). *TCH*. 16.01.2012. URL: <https://tsn.ua/groshi/produnktovi-viyni-chomu-rosiya-vidmovlyayetsya-vid-ukrayinskih-harchiv.html> (дата звернення: 21.10.2024).

Угода про формування Єдиного економічного простору від 19 вересня 2003 р. (2003). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH1GX00A?an=13> (дата звернення: 03.10.2024).

Україна – росія: наслідки сирної війни (2012). *УНІАН*. 02.04.2012. URL: <https://www.unian.ua/politics/630867-ukrajina-rosiya-naslidki-sirnoji-viyni.html> (дата звернення: 14.10.2024)

Україна програє торговельну війну з росією без допомоги СОТ і МВФ, вважає експерт (2013). *Інтерфакс-Україна*. 16.08.2013. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/164424.html> (дата звернення: 07.10.2024).

Хмельовська О. (2013). Експерти: влада росії оцінює якість українських товарів власними геополітичними інтересами. *Тиждень.ua*. 03.08.2013. URL: <http://tyzhden.ua/eksperty-vlada-rosii-otsiniuiie-iakest-ukrainskykh-tovariv-vlasnymu-geopolitychnymu-interesamy/> (дата звернення: 10.10.2024).

Чорнокондратенко М. Кордон у шоколаді (2013). *MEDIA SAPIENS*. 22.08.2013. URL: <https://ms.detector.media/oglyad-zmi/post/3152/2013-08-22-kordon-u-shokoladi/> (дата звернення: 07.10.2024).

Erlanger Steven (2014). NATO Steps Back Into the U.S.S.R. *The New York Times*. 22.05.2014. URL: <https://web.archive.org/web/20200227184228/https://www.nytimes.com/2014/05/23/world/asia/nato-steps-back-into-the-ussr.html> (дата звернення: 08.10.2024).

Roshen оцінює втрати України від заборони постачань його продукції до росії в 1 млрд грн у 2013 р. (2013). *Інтерфакс-Україна*. 20.08.2013. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/164780.html> (дата звернення: 26.10.2024).

Russia worried as Ukraine creeps closer to EU (2013). *EUbusiness*. 13.08.2013. URL: <https://www.nation.com.pk/14-Aug-2013/russia-worried-as-ukraine-creeps-closer-to-eu> (дата звернення: 12.10.2024).

Zawadzki Sabina (2009). Russia bans Belarus milk products as tensions rise. *Kyiv Post*. 06.06.2009. URL: <https://www.kyivpost.com/post/10694> (дата звернення: 12.10.2024).

References

Azarov: Pidstav dlia obmezhenia importu ukrainskykh syriv nemaie. (17.01.2012). 24 kanal. URL: https://24tv.ua/azarov_pidstav_dlya_obmezheniya_imp_ortu_ukrayinskih_siriv_nemaye_n178125 (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Akt provozglasheniya nezavisimosti Respubliki Yuzhnaya Osetiya. Verhovnyj Sovet Respubliki Yuzhnaya osetiya ot 29 maya 1992 goda (1992). URL: <https://cominf.org/node/1166498169> (rus.) (accessed: 02.10.2024)

Barkar, D. (14.02.2012). «Сырна війна» Росії з Україною – економіка чы polityka? Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24483122.html> (ukr.) (accessed: 04.10.2024)

Bilous, K. (05.12.2013). Plakat: «Ukrainskyi vybir» zupynyv asotsiatsiiu z YeS. Svidomo. URL: http://www.svidomo.org/defend_article/22301 (ukr.) (accessed: 04.11.2023)

V Yevroparlamenti domovylys, yak zakhystyty Ukrainu vid Rosii (28.08.2013). BBC. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130828_euparlament_s_pacial_committee_results_vc (ukr.) (accessed: 11.10.2024)

V Onishchenka z'avylysia seriozni pretenzii do ukrainskoho syru. (12.01.2012). 24 kanal. URL: https://24tv.ua/v_onishhenka_zyavilisya_seryozni_pretenziyi_do_ukrayinskogo_siru_n176193 (ukr.) (accessed: 07.10.2024)

Vlada ta hroshi – 2019. Reitynh naibahatshykh derzhsluzhbovtziv ta deputativ Rosii (2019). Forbes. URL: <https://www.forbes.ru/spetsproekt/502228-svoj-krug-pocemu-rastet-spros-na-zakrytye-kinopokazy-v-hudozestvennom?erid=4CQwVsZH9pWvJX6rFpX> (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Huchua, E. B. (2011). Problemy suverennosti abkhazskoi hosudarstvennosti v postsovetskyi peryod. Byznes v zakone. № 4. C.79-83.

Deklaraciya o gosudarstvennom suverenitete Abkhazskoj Sovetskoj Socialisticheskoy Respubliki. Prinyata H sessiej Verhovnogo Soveta Abkhazskoj ASSR XI sozyva 25 avgusta 1990 goda. (1990). URL: <http://www.apsuara.ru/portal/book/export/html/1013> (rus.) (accessed: 10.10.2024)

Dudnik, O. (17.05.2012). Yevropeyskyi soiuз chy Yevraziyskyi soiuз: shcho vyhidno dlia Ukrainy? YevroAtlantyka. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24584570.html> (ukr.) (accessed: 12.10.2024)

Etapy miaso-molochnoi viiny mizh Rosiieiu i Ukrainoiu. (30.10.2013). MilkUA.info. URL : <http://milkua.info/uk/post/etapi-maso-molocnoi-vijni-miz-rosieiu-i-ukrainou> (ukr.) (accessed: 22.10.2024)

«Zvuky zhyttia»: Miaso-molochna viina (01.02.2006). Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/939647.html> (ukr.) (accessed: 10.10.2024)

Yvzhenko, T. (05.08.2013). Shokoladnaia voina Rossyy s Ukrainoi mozhет razdelyt SNH. Nezavysyamaia hazeta. URL: https://web.archive.org/web/20130808012636/http://www.ng.ru/cis/2013-08-05/1_chocolate.html (rus.) (accessed: 07.10.2024)

Ivakhnenko, V. (09.08.2013). «Syrna viina» Rosii z Ukrainoiu prodovzhyla shokoladnu. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25071434.html> (ukr.) (accessed: 04.10.2024)

Kaizenberh, N. (30.07.2013). «Shokoladna» viina. Rosiia zabrakovala ukrainski solodoshchi kompanii Roshen. Lvivska Poshta. №82 (1407). URL: <https://www.http://archive.lvivpost.net/ekonomika/n/21343> (ukr.) (accessed: 07.10.2024)

Kalynovskiy, V. (09.06.2009). Molochna viina mizh Bilorussiiu ta Rosiieiu. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1750450.html> (ukr.) (accessed: 22.10.2024)

Kyiv poky shcho vyhraie informatsiinu viinu z Moskvoiu, – Bekeshkina. (28.08.2013). iPress. URL: https://ipress.ua/news/kyiv_poky_shcho_vygraie_informat_siyu_vynu_z_moskvoyu_bekeshkina_26850.html (ukr.) (accessed: 12.10.2024)

Kramar, O. (14.08.2013). Bez oholoshennia viiny. Vtraty Ukrainy vid rosiiskoi torhovelnoi blokady ne perevyshchat 1% VVP. Tyzhden. URL: <https://tyzhden.ua/bez-oholoshennia-vijny-vtraty-ukrainy-vid-rosijskoi-torhovelnoi-blokady-ne-perevyshchat-1-vvp/> (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Lashchenko, O. (29.07.2013). Za «Roshenom» budut truby, za trubamy budut syry, a za syramy bude shche shchos – Ohryzko. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25060512.html> (ukr.) (accessed: 26.10.2024)

Manifest Hromadskoho rukhu «Ukrainskyi vybir». (2013). Ukrainskyi vybir. URL: <http://vybor.ua/documents/reformy/2.html> (rus.) (accessed: 04.11.2023)

Mykhelson, O. (19.08.2013). «Dyvna viina» za Mytnyi soiuz. I za Medvedchuka? Ukrainskyi Tyzhden. URL: <https://tyzhden.ua/dyvna-vijna-za-mytnyj-soiuz-i-za-medvedchuka/> (ukr.) (accessed: 19.10.2024)

Mostova, Yu. & Sylina, T. (16.08.2013). Rosiyskyi plan, osmyslenyi i neshchadnyi. Dzerkalo tyzhnia. Ukraina. №29. URL:

https://zn.ua/ukr/internal/rosiyskiy-plan-osmisleniy-i-neschadniy-_.html (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

O komplekse mer po vovlecheniyu Ukrainy v evrazijskij integracionnyj process: Obektivnaya neobhodimost i subektivnyj faktor. (2013). Dzerkalo tizhnja. № 29. 17-23 serpnja. 3 c. URL: https://zn.ua/internal/o-komplekse-mer-po-vovlecheniyu-ukrainy-v-evraziyskiy-integracionnyj-process-_.html (ukr.) (accessed: 08.10.2024)

Pro ratyfikatsiiu Uhody pro formuvannia Yedynoho ekonomichnogo prostoru. Zakon Ukrainy vid 20 kvitnia 2004 roku № 1683-IV. (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1683-15#Text> (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Proekt Zakonu pro prypynennia uchasti Ukrainy v Yedynomu ekonomichnomu prostori (YeEP) ta pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy z pytan mizhnarodnykh dohovoriv vid 2 liutoho 2015 r. (2015). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/jh1gx00a?ed=2015_02_02 (ukr.) (accessed: 07.10.2024)

Putin obeshaet uvazhat lyuboe integracionnoe reshenie Ukrainy. (27.07.2013). OBOZ.UA. URL: <https://news.obozrevatel.com/politics/02498-putin-obeschaet-uvazhat-lyuboe-integratsionnoe-reshenie-ukrainyi.htm> (rus.) (accessed: 07.10.2024)

Putin rasskazal o vygodah Tamozhennogo soyuza. (27.07.2013). LB.ua. URL: https://rus.lb.ua/news/2013/07/27/215942_putin_rasskazal_vigodah.html (rus.) (accessed: 01.10.2024)

Putin pryishov na konferentsiiu do Medvedchuka hovoryty pro «tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy». (27.07.2013). Dzerkalo tyzhnia. URL: https://zn.ua/POLITICS/putin-prishel-na-konferenciyyu-k-medvedchuku-govorit-o-civilizacionnom-vybore-ukrainy-126439_.html (rus.) (accessed: 0.10.2024)

Rosiia hotuie reaktsiiu na «samovybvchu» asotsiatsiiu Ukrainy z YeS. (18.08.2013). Ukrainska pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/08/18/6996231/> (ukr.) (accessed: 10.10.2024)

Rosspozhyvnahliad ofitsiino zaboronyv vvezennia do Rosii produktsii kompanii «Roshen» iz Ukrainy. (30.07.2013). Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25061560.html> (ukr.) (accessed: 05.10.2024)

Savitskyi, O. Vizyt Putina do Ukrainy. (27.07.2013). DW. URL: <https://www.dw.com/uk/путін-янукович-протирич-більше-ніж-досягнень/a-16978862> (ukr.) (accessed: 03.10.2024)

Syrna viina z Rosiieiu. Shcho dali? [besida u pres-tsentri «Hlavkomu» kerivnyka analitychnoho viddilu konsaltnhovo kompanii AAA Marii Kolesnyk ta eksperta Ukrainskoho klubu ahrarnoho biznesu Tarasa Hahaliuka]. (09.02.2012). Hlavkom. URL: <https://glavkom.ua/publications/116713-sirna-vijna-z-rosiyeju.-shcho-dali.html> (ukr.) (accessed: 03.10.2024)

«Syrna» viina Rosii z Ukrainoiu (23.09.2013). Bez tsenzury. Pershyi natsionalnyi. Video. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MucAC8hl3tg> (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Spilna Deklaratsiia Samitu «Skhidnoho partnerstva», Vilnius, 28-29 lystopada 2013 roku. (2013). Predstavnytstvo Ukrainy pry Yevropeiskomu Soiuzi. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/16631-spilna-deklaracija-samitu-skhidnogo-partnerstva-vilnyus-28-29-listopada-2013-roku> (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Tymoshenko, V. Ukraino-rosiiska molochna viina peretvorylasia na mliavyi konflikt. (14.08.2007). Holos Ukrainy. URL: <http://www.golos.com.ua/article/201645> (ukr.) (accessed: 05.10.2024)

TOV «Operator HTS Ukrainy». (2023). Gas Transmission System Operator of Ukraine. URL: <https://tsoua.com/> (ukr.) (accessed: 01.10.2024)

Torhovi viiny: chomu Rosiia vidmovliaietsia vid ukrainskykh produktiv. (16.01.2012). TSN. URL: <https://tsn.ua/groshi/produktovi-viyni-chomu-rosiya-vidmovlyayetsya-vid-ukrayinskih-harchiv.html> (ukr.) (accessed: 21.10.2024)

Uhoda pro formuvannia Yedynoho ekonomichnogo prostoru vid 19 veresnia 2003 r. (2003). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH1GX00A?an=13> (ukr.) (accessed: 03.10.2024)

Ukraina – Rosiia: naslidky syrnoi viiny. (02.04.2012). UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/politics/630867-ukrajina-rosiya-naslidki-sirnoji-viyni.html> (ukr.) (accessed: 14.10.2024)

Ukraina prohraie torhovelnu viinu z Rosiieiu bez dopomohy SOT i MVF, vvazhaie eksport. (16.08.2013). Interfaks-Ukraina. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/164424.html> (ukr.) (accessed: 07.10.2024)

Khmelovska, O. (03.08.2013). Eksperty: vlada Rosii otsiniuiie yakist ukrainskykh tovariv vlasnymi heopolitychnymi interesamy. Tyzhden.ua. URL: <https://tyzhden.ua/eksperty-vlada-rosii-otsiniuiie-iakist-ukrainskykh-tovariv-vlasnymi-heopolitychnymi-interesamy/> (ukr.) (accessed: 10.10.2024)

Chornokondratenko, M. Kordon u shokoladi. (22.08.2013). MEDIA SAPIENS. URL: <https://ms.detector.media/oglyad-zmi/post/3152/2013-08-22-kordon-u-shokoladi/> (ukr.) (accessed: 07.10.2024)

Erlanger, Steven (22.05.2014). NATO Steps Back Into the U.S.S.R. The New York Times. URL: <https://web.archive.org/web/20200227184228/https://www.nytimes.com/2014/05/23/world/asia/nato-steps-back-into-the-ussr.html> (eng.) (accessed: 08.10.2024)

Roshen otsiniuiie vtraty Ukrainy vid zaborony postachan yoho produktsii do Rosii v 1 mlrd hrn u 2013 r. (20.08.2013). Interfaks-Ukraina. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/164780.html> (ukr.) (accessed: 26.10.2024)

Russia worried as Ukraine creeps closer to EU (13.08.2013). EUbusiness. URL: <https://www.nation.com.pk/14-Aug-2013/russia-worried-as-ukraine-creeps-closer-to-eu> (eng.) (accessed: 12.10.2024)

Zawadzki, Sabina (06.06.2009). Russia bans Belarus milk products as tensions rise. Kyiv Post. URL: <https://www.kyivpost.com/post/10694> (eng.) (accessed: 12.10.2024)

Kotylevsky O.

**TRADE AND ECONOMIC WARS AS AN ELEMENT
OF RUSSIAN FEDERATION EXPANSION IN UKRAINE (2005 – 2014)**

This paper describes the reasons of and results of trade and economic wars conducted by Russian Federation against Ukraine during 2005–2014. It is shown that Russo-Ukrainian meat and dairy conflicts, the «cheese», «chocolate» and «customs» wars began after V. Putin came to power and became an instrument of political and economic coercion, targeted pressure from Russia on Ukraine, whose economy after gaining independence in 1991, it remained focused on the Russian market. Experience from 1991 to 2014 shows, that Russia, as during all centuries, denies independence of Ukraine. To achieve this strategic goal, Russia pursues an expansionist policy that has caused significant damage to Ukraine's national security. Despite of concluded bilateral agreements on friendship, cooperation and partnership between two sovereign states, relations between which have never been good-neighborly, but were accompanied by Russia's constant blackmail, lies, intimidation, provocations and other actions, which from 2005 to 2014 turned into «meat» and «milk» conflicts, "cheese", "chocolate" and "customs" wars, and open threats to use weapons. They were accompanied by powerful information companies in mass media to undermine the image of Ukrainian products imported to Russia and harm the investment climate of Ukraine. In reality, the reasons for trade and economic wars were Russia's attempts to integrate Russian and Ukrainian economies, to stop European integration processes, to force Ukraine to refuse to sign the Association Agreement of Ukraine with European Union and to create conditions for its entry into the Customs Union and the Single Economic Space controlled by Russian Federation. In general, this was supposed to solve the geopolitical goal of Russia – completely to dominate on post-Soviet space, to be a political and economic leader.

Keywords: Russian expansion in Ukraine, trade and economic wars, Russo-Ukrainian meat and dairy conflicts, «cheese war», «chocolate war», «customs war».